

EBÜLFEZ ELÇİBEY VE DÖNEMİN AZERBAYCAN DEVLETİ

Serdar Yılmaz¹

Özet

Geride bıraktığımız 20. yüzyıl insanlık tarihi için birçok gelişmeleri içinde barındıran, yaşanan iki dünya savaşı ile uluslararası sistemin alt üst edildiği ve önemli imparatorlukların yıkıldığı uzun bir yüzyıl olmuştur. SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni devletler Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde kritik öneme sahip hale gelmişlerdir. Bu bağlamda bu çalışma, Azerbaycan için bağımsızlık denilince akla ilk gelen lideri Ebulfez Elçibey ve onun hayatı ve Cumhurbaşkanlığı sırasında ve sonrasında yaşananları irdelenecektir. Giriş kısmından sonra Elçibey'in hayatı genel hatlarıyla ele alınacak ve akabinde Elçibey'in hakkında yazılara atıfta bulunulacaktır. Bu çalışma tam bir biyografi niteliğinde olmayacaktır, bunun yerine Elçibey'in biyografisine sürekli olarak atıflar yapılan ve onun döneminde Azerbaycan iç ve dış politikalarının irdeleneceği bir çalışma olacaktır. Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminde Elçibey'in iç ve bölgesel siyaseti ile o dönemlerdeki dış politikası değerlendirilerek Azerbaycan ile ABD, Rusya, AB, İran ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Elçibey, Bağımsızlık, İç ve Dış Politika

Giriş

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Aralık 1991'de kendini feshetmesi, dünya politikasında önemli değişimlere ve güçler arasında yeniden konumlandırmalara neden olmuştur. Bu çöküş bir yandan dünya sisteminin iki kutuplu yapısına son verirken diğer yandan yeni bağımsız devletlerin uluslararası arenaya dâhil olmalarını sağlamıştır. Öncelikle, aralarında 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın da bulunduğu, SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan 15 yeni devlet sosyalist devlet yapısını terk ederek liberalleşmeye öncelik vermişlerdir. Bu durum Soğuk Savaş düşmanlıklarını geride bırakarak

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler İngilizce Bölümü, İstanbul, E-mail: serdaryilmaz@arel.edu.tr Leges Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Nisan 2014, ss. 322-348. ISSN: 2148-4414

bir küresel işbirliği fırsatı doğursa da, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin iç yapılanmalarındaki sürekli istikrarsızlık durumu ortaya çıkmış ve söz konusu bölgede geniş çaplı iç savaşlar ve devletlerarası çatışma riskleri artmıştır. Böylelikle, SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni devletler Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemde kritik öneme sahip hale gelmişlerdir. Bu çerçevede, SSCB'nin çöküşüyle birlikte Kafkasya'da üç yeni devlet Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Azerbaycan'ı içine alan Hazar bölgesinin de bulunduğu Kafkasya bölgesi, jeostratejik konumu itibarıyla hem çevresindeki hem de dünya ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın Doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan Türk dünyasının kalbi sayılabilecek jeopolitik konumu, gerek bölgesel gerekse bölge dışı aktörlerin mücadelesini kaçınılmaz kılmıştır. Bilhassa sahip olunan zengin yer altı kaynakları ve Çarlık döneminden beri işletilen enerji kaynakları, dünyanın dikkatini bu bölgeye çekmiş ve bölgede bir uluslararası rekabete zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda bu çalışma, Azerbaycan için bağımsızlık denilince akla ilk gelen lideri Ebulfez Elçibey ve onun hayatı ve Cumhurbaşkanlığı sırasında ve sonrasında yaşananları irdelenecektir. Giriş kısmından sonra Elçibey'in hayatı genel hatlarıyla ele alınacak ve akabinde Elçibey'in hakkında yazılara atıfta bulunulacaktır.

Bu çalışma tam bir biyografi niteliğinde olmayacaktır, bunun yerine Elçibey'in biyografisine sürekli olarak atıflar yapılan ve onun döneminde Azerbaycan iç ve dış politikalarının irdeleneceği bir çalışma olacaktır. Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminde Elçibey'in iç ve bölgesel siyaseti ile o dönemlerdeki dış politikası değerlendirilerek Azerbaycan İle ABD, Rusya, AB, İran ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilere değinilecektir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılarak ortaya konulan sonuçların önemi vurgulanacaktır. Literatürde hem Elçibey'in hayat hikâyesine ve bu hikâyenin çeşitli zamanlarda nasıl ilerlediğine atıflar yapılan ve hem de onun döneminde Azerbaycan içi ve dış politikasının incelendiği bir çalışmanın bulunmayışı, bu çalışmayı yazar için olumlu kılan bir gelişmedir. Literatürdeki çalışmalar genel olarak Elçibey ile bire bir yapılan mülakatlar neticesinde oluşturulan kitaplar ve çeşitli insanların bire bir görüşmelerinin toplandığı derleme şeklinde olan çalışmalardır. Ayrıca Elçibey'in hayat hikâyesine değinmeden onun döneminde Azerbaycan iç ve dış siyasetinden bahseden çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan önemli olanları şunlardır:

- Adalet Tahirzade, Elçibey'le 13 saat.
- Adalet Tahirzade, Elçi Bey.
- Yavuz Bülent BAKİLER, Elçibey; Azerbaycan'ın Unutulmaz Lideri.

- Nazim Cafersoy, “Azerbaycan’da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”.
- Fazil Gazanferoğlu, Ebulfez Elçibey Tarihten Geleceğe.
- Audrey L. Alstadt, “Azerbaijan’s Struggle Toward Democracy”.

Hayatı

Gerçek adı Ebulfez Kadir Güloğlu Aliyev’dir ve Nahçıvan’ın Keleki köyünde 24 Haziran 1938 yılında doğmuştur. 1957-1962 yılları arasında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Arapça bölümünden mezun olmuştur. Daha sonra Mısır’a gidip tercümanlık yapmıştır. Elçibey, 1970’li yıllarda, eski SSCB topraklarına dâhil olan Azerbaycan’ın bağımsızlığı için mücadele etmeye başladı. 1976 yılında Sovyetler’e karşı propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı ve 1978 yılında şartlı olarak serbest bırakıldı. Ebülfez Elçibey, mahkûmiyetinden sonra göreve başladığı El Yazmaları Enstitüsü’nde de halkını azaldık (özgürlük) uğruna örgütlenme çalışmalarını aralıksız devam ettirdi. 1988 yılında başlayan ermeni saldırı ve kışkırtmalarına karşı ilk direniş hareketini; Kasım 1988’de Meydan Mitingleri düzenleyerek yaptı.

Kendisini bağımsızlık yolunda ben Atatürk’ün askeriyim diye tabir edip Azerbaycan’ın bağımsızlığı yolunda Atatürk’ten, Ghandi’den ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin kurucusu Mehmet Emin Resulzade’den etkilenmiştir. Siyasi birtakım faaliyetlerinden dolayı 1975 yılında KGB tarafından hapse atılmış, hapisten çıktıktan sonra ise Milli ilimler Akademisinde çalışmaya başlamıştır. Ebulfez Elçibey, 1988-1989 yıllarında Azerbaycan halkına bağımsızlık mücadelesi yolunda öncülük ederek, halkından büyük destek gördü. 1989 yılında bağımsızlık sloganıyla **turan yolu birleşik Azerbaycan’dan geçer** diyerek Azerbaycan Halk Cephesi’ni kurmuş ve başkanı seçilmiştir. Elçibey önderliğindeki Azerbaycan Halk Cephesi, Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık taleplerini açıkça dile getirdiler. Üç renkli ay-yıldızlı bayrak Parlamento binasına asıldı. Aralıksız sürdürülen çalışmalar sonucu Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını ilan etti. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile 18 Ekim 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan’ın 7 Haziran 1992 de 2. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yaşamı boyunca bağımsız bir Azerbaycan için mücadele eden Elçibey 22 Ağustos 2000 yılında tedavi için geldiği Ankara da vefat etmiştir. Hayatı boyunca, Türk dünyasının birleşmesi ve kardeşliği için mücadele eden Elçibey, bu yönde "Bütün Azerbaycan Yolunda" isimli bir kitap çıkardı. 62 yaşında ölen Ebulfez Elçibey, iki çocuk babasıydı.

Hakkında Yazılanlar

Elçibey kendi iktidarı döneminde en iyi anlaştığı lider olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci lideri Turgut Özal'ı görmekteydi. Elçibey her ne kadar Turgut Özal'ın siyasi politika ve uygulamalarını yanlış bulup eleştirse de iktisadi model olarak kendisini Özalcı olarak tanımlamıştır, çünkü Özal'ın getirmiş olduğu modelin beraberinde gelişme (inkışaf) ve ilerleme getirdiğini iddia etmiştir.² Hatta bir gün Özal'ı telefonla arayarak Bakü'ye iki adamını göndermesini talep etmişti. Zira Elçibey, Türkiye'nin yapılacak olan petrol anlaşmasından istifade etmesini ve pastadan pay almasını istemişti.

Elçibey ile Bülent Ecevit arasında mesafeli ancak samimi ilişkiler vardı zira Ecevit Elçibey'in Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasında çok büyük emeği olduğunun farkındaydı ve bu nedenle Elçibey'e gerekli saygıyı her zaman gösterirdi. Nitekim Elçibey, vefatından önce Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve Ecevit ile çok samimi bir görüşme gerçekleştirmiştir.³ Ecevit, Elçibey'in vefatı üzerine şu beyanlarda bulunmuştur.

“Benim Ebulfez Elçibey'e çok büyük sevgim ve saygım vardır. Ben Azerbaycan bağımsızlığına yeni kavuştuğu zaman Bakü'ye gelmişim ve kendi çalışma yerinde Sayın Ebulfez Elçibey' ziyaret etmişim. Çok güzel bana heyecan veren bir görüşmemiz olmuştu. Heyecan veren diyorum çünkü onun bilinçli bir Türk milliyetçiliği var ve bu milliyetçilik beni Azerbaycan'a olduğu kadar Türkiye'ye de çok bağlıyor. Kendisi aynı zamanda bir ruh adamıydı, bir fikir adamıydı, bir bilim adamıydı ve de çok değerli bir siyasetçi ve devlet adamıydı. Onun erken sayılabilecek bir yaşta vefatı yalnızca Azerbaycan halkını değil bütün Türkiye halkını derinden üzmüştür. O her zaman gönüllerde yaşayacaktır, bir ilham kaynağı olacaktır Türk milliyetçileri için. Allahtan kendisine rahmet diliyorum”⁴

Elçibey, SSCB'nin dağılmasından sonra Sovyetlere bağımlı olan Türk Cumhuriyetleri'nin liderlerinden bağımsız bir halk lideriydi. Kendisini Türk dünyası idealine adanmış idealist bir liderdi. Lakin dengelerin sürekli değiştiği Sovyet sonrası dönemde realpolitik şartları çok fazla gözetmediği için tutunamadı. Türk dünyasında birlik düşüncesini savunduğu için kendisine destek vermesi gereken Demirel yönetimindeki Türkiye bile Rusya'yı gözetken statükocu bir politika izleyerek Haydar Aliyev'den yana tavır koymuştu. Demirel hükümeti Elçibey'i tehdit olarak gördü. Türkiye'deki Türkçülüğün tetikleneceği düşünüldü. Statükocu Türk bürokrasisi

² Yavuz Bülent BAKİLER, Elçibey; Azerbaycan'ın Unutulmaz Lideri, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2009. s. 28.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Elçibey'in başkent temasları, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/1800.asp>, Erişim tarihi, 10.05.2012.

⁴ Detaylı bilgi ve görüşmenin tamamı için bakınız, Bülent Ecevit'in gözüyle ELÇİBEY <http://www.youtube.com/watch?v=HGGUxTaaBGU>. 26 Nisan 2010. Erişim Tarihi: 04/04/2012.

bu durumdan hiç hoşnut değildi. Demirel için Elçibey fazlasıyla hayalci ve bu anlamda tehlikeli biriydi. Demirel Elçibey'den kurtulmaya çalışan bir lider profili çizmiştir.⁵ Nitekim Elçibey vefat ettiğinde Demirel, şu kısacık baş sağlığı dileğinde bulunmuştu. “Kardeş ve dost Azerbaycan halkına başsağlığı diliyorum. Merhuma Allah'tan rahmet niyaz ediyorum”.⁶

Elçibey'in 2000 yılındaki ani vefatına dair Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli devlet adamları birbiri ardına baş sağlığı dileklerinde bulunmuşlardır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER, Elçibey'in vefatı üzerine şunları söylemiştir: “Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan, Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesine büyük katkısı olan Elçibey'in kaybı halklarımızı derin üzüntüye sevk etmiştir”. Dönemin koalisyon hükümetinde yer alan Milliyetçi Hareket Partisi'nin lideri Devlet Bahçeli ise Elçibey'i bilhassa Bütöv Azerbaycan(Birleşik Azerbaycan) ve Türk dünyasını birleştirme amaçlarından dolayı hep takdirle karşılamış ve Elçibey'in vefatı üzerine şu cümleleri kaleme dökmüştür:⁷

“Elçibey'i rahmeti rahmana uğurlarken, ufak da olsa bir tesellimiz vardır. Hiç değilse son nefesini çok sevdiği, bağlı olduğu ay yıldızlı bayrak altında Türkiye'de verdi ve ebediyete kadar da her şeyden aziz bildiği Azerbaycan'da olacaktır. Türk Dünyası onu saygı ve şükranla kalbinde yaşatacaktır”.

Bağımsızlık Dönemi

1) İç Siyaset

Sovyetler Birliği sonrasında oluşan süreç içinde Azerbaycan' da yapılan ilk demokratik seçimleri kazanarak iktidara gelen Elçibey'in karşısında duran çok önemli iç meseleler vardı.⁸ Zira Elçibey AHC'nin ikinci olağanüstü kongresinde yaptığı konuşmasında siyasi anarşiden ve çeşitli silahlı güçler arasındaki çatışmadan, ülkedeki merkezi yönetimin yokluğundan, ulusal bir ordunun kurulamamasından, ülke zenginliklerinin soyulmasından, vergi sisteminin bulunmamasından ve ülkenin bağımsızlığını ilan etmesine rağmen gerçekten bunun için

⁵ Akif Emre, Elçibey'in ve Demirel'in dünyası, Yeni Şafak, 24 Ağustos 2000, İnternet kaynağı için bakınız, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2000/agustos/24/aemre.html>, Erişim Tarihi, 14.04.2012.

⁶ Bakiler, a.g.e. s. 163.

⁷ Bakiler, a.g.e, ss. 163-164.

⁸ Reha Yılmaz, Azerbaycan Dış siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2, 2010, s.73.

mücadele edilmemesinden yakınmıştır.⁹ Ömrü boyunca halkının bağımsızlığı için mücadele veren Elçibey halkı bağımsızlık duygusu çevresinde birleştirmeyi istiyordu. Halka bu bilinci aşlamak için sık sık mitingler düzenleyerek Azerbaycan'ın demokratik ve tam bağımsızlığı için halkı hazırlıyordu. Nitekim kendisi bu işin zor ve ağır yürüdüğünü kabul ederek Atatürk'ün şu sözünü kendisine rehber edinmişti. "Halk hürriyete hazır değilse, azatlığı elde etmeden önce onu azatlığa hazırlamalısın. Hazır olmadan ona azatlık versen de kaybeder."¹⁰

7 Haziran 1992 yılında Azerbaycan'da gerçekleşen Devlet Başkanlığı seçimini kazanan Elçibey ve kendisinin lideri olduğu AHC, iktidarda olduğu dönemde öncelikle ülkenin bağımsızlığını müdafaa etme ve halkı yeni koşullara hazırlama yönünde politikalar üretmeye çalışmıştır. Elçibey bu doğrultuda toplumda köklü değişimleri arzulayan ve demokratik siyasal sisteme geçiş için gerekli olan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel reformları hayata geçirmek ve uygulamak için gayret göstermiştir.¹¹

İç politikada Azeri halkının güvenliğini ve ülkenin torak bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen Elçibey, vatandaşların kişisel ve siyasal haklarının uluslararası normlara uygun olarak şekillendirecek bir anayasanın yapılmasını ön koşul olarak görüyordu. Karabağ sorunun çözümünü ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını kazanmasında olmazsa olmaz bir şart olarak gören Elçibey, çözümün BM içinde ve AGİK ilkeleri göz önüne alınarak çözüleceğini savunmuştur.¹² Bu çerçevede aşağıda da ifade edileceği gibi devlet kurumlarında yeni bir yapılanmaya gidilmiş, sosyalist devlet ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçmek için gerekli yasalar çıkarılmış ve hukuk sisteminde önemli sayılabilecek reform çalışmaları yapılmıştır. Bu sırada vuku bulan iç ve dış problemlerden Karabağ sorunu ve bu sorunu ülkenin toprak bütünlüğünden taviz vermeden çözüme ve yeni kazanılmış bağımsızlığın korunması belirleyici konular olarak belirlemiştir.

a) İç Siyasette Atılan Adımlar

AHC iktidarı döneminde Elçibey'in kazandığı en önemli başarılarından birisi Azerbaycan'da bulunan 80 binlik Rus Ordusu'nun ülkeden çıkarılması olmuştur. Elçibey'in özel teklifi üzerine, Rus askerlerinin Azerbaycan'ı boşaltmaları için Rusya'yla devletlerarası bir anlaşma da imzalandı. 1993 yılının 26 Mayıs'ında, 73 yıl aradan sonra Rus askerleri Azerbaycan

⁹ Elçibey'in AHC II. Olağanüstü Kurultayındaki Konuşması, Azadlıq, 8 aralık 1992.

¹⁰ Adalet Tahirzade, Elçibey'le 13 saat, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001, s. 31.

¹¹ "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Adayı Elçibey'in Seçim Programı" II. İç Politika Bölümü, Azadlıq, Haz 1992. s. 5.

¹² Nazim Cafersoy, "Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, Sayı 5, Eylül 2000, s. 12.

topraklarını kansız savaşız 43 gün içinde terk etti.¹³(SSCB'den ayrılıp bağımsız devlet olan ülkeler arasında Rus askerlerini topraklarından çıkararak ilk devlet Azerbaycan olmuştur). Bunu takiben ulusal ordunun kurulmasına yönelik olan zorunluluk askerlik çağına gelmiş gençlerin düzenli olarak orduya alınması ve nizami ordu birliklerinin kurulmasıyla gönüllü olarak savaşan birlikler meydana gelmiştir. Bunlar daha sonra Savunma Bakanlığına bağlanarak düzenli orduya katılmaları sağlandı.¹⁴ Elçibey ayrıca tam bağımsızlık için üç değerın önemine her zaman vurgu yapmıştı: **Devletin dili, para basımı ve uluslararası alanda tanınırlık.**

Elçibey iktidara geldiğinde devlet kasasında tek ruble nakit kalmamıştı ve bu durum tedavüle Rus parasının geçerli oluşuyla yani, para yönünden Rusya'ya bağımlılıkla da yakından ilgiliydi. Bu bağımlılığa son verecek cesur adımlar atmak gerekiyordu. Elçibey, milli paranın tedavüle sokulmasıyla ilgili kararnameyi imzalayarak, Fransa'da "MANAT" bastırıldı ve bunu Rus rublesiyle aynı anda tedavüle bıraktı. Bu olay devletin nakit para sıkıntısını ortadan kaldırdı ve maaşların ödenmesine bir imkân sağladı. Manatın kur değeri Rus rublesine göre on kat daha pahalıydı. Yani bir manat on Rus rublesine bedel tutuldu. Elçibey'in görev süresinin sonuna kadar bu oran 1/10'dan ancak 1/9'a gerilemişti ki, aradaki bu fark, Manatın bir yıl içinde değerini koruduğunu göstermektedir.¹⁵ Bir başka ifadeyle Sovyetler Birliğinden kopmuş cumhuriyetler içerisinde, parasının değerini sabit tutabilmiş tek ülke Elçibey dönemi Azerbaycan'ı olmuştur.

1930 yıllarında, Azerbaycan Türklerine zorla kabul ettirilmiş Kiril alfabesinin kullanılmasına da son veren Elçibey, iktidara geldiğinde ilk icraatlarından birisi olarak, Latin alfabesine geçmeyi gerçekleştirdi. Bir genelge yayınlayarak, bütün devlet kuruluşlarındaki yazışmaların Türkçe ve Latin alfabesi ile yapılması talimatını verdi. 1992'de Azerbaycan Anayasası'nda Devlet Dili "Türk Dili" olarak onaylanarak medya aracılığıyla devlet dilinin önemi ve kullanılması yönünde yayınlar yapılmıştır.¹⁶ Elçibey, ülke içindeki kimlik oluşumunu kendi milliyetçi politikaları doğrultusunda şekillendirmek istiyordu. Nitekim Yanar'ın da belirttiği gibi, Elçibey, "Azerbaycan milleti" ve "Azerbaycan dili" gibi Sovyetler döneminde dayatılan kavramları reddetmiş ve Azerbaycan'ın Türk dünyasının bir parçası olduğunu kabul etmiştir.¹⁷ Yaşanan bu geçiş süreci içinde Sovyetler döneminden beri halka benimsetilmeye çalışılan

¹³ Ömer Faruk Önal, Azerbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa ve İktidar, Journal of Qafqaz Üniversitesi, 2001,s.4.

¹⁴ Adalet Tahirzade, Elçi Bey, Bakü, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1999, s. 102.

¹⁵ Bu konuda detaylı bir internet kaynağı ve bilgi için bakınız: <http://turktarih.net/tarih/170/ebulfaz-elcibey>

¹⁶ Tahirzade, Elçi Bey, s. 184.

¹⁷ Not: 1995 yılında Haydar Aliyev meclisteki çoğunluğu sağlayarak Anayasadaki "Türk Dili" ibaresini kaldırmış yerine "Azerbaycan Dili" ibaresini koymuştur.

Sovyet değerleri yerine milliyetçilik gibi değerler ön plana çıkartılmıştır.¹⁸ Elçibey iktidarda kaldığı süre içinde AHC'nin kültür ve eğitim politikasını eski komünist rejimin etkilerini ortadan kaldıracak bağımsız Azerbaycan Devleti için gerekli olan kültürel temeli hazırlamak üzere kurgulamıştır. Cafersoy'a göre AHC'nin bir yıllık iktidarı döneminde kültür politikasının temel yönü vatanseverlik, milliyetçilik ve demokratik uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar olmuştur.¹⁹

Elçibey'in birleştirici ve kucaklayıcı bir liderlik anlayışı vardı. Ülkedeki etnik azınlıkların kültürel varlıklarını koruma ve geliştirme çabası içerisindeydi. Öyle ki Elçibey döneminde otuz kadar kültür merkezi açılmış, azınlık gazeteleri devlet yardımıyla yayımlanmış ve hatta azınlıklara devlet televizyonu ve radyosunu kullanma olanağı tanınmıştır.²⁰ Bu adımlar konusunda ne kadar ciddi olduğu ve ülkede yaşayan etnik azınlıkların kültürel varlıklarını korumalarını öngören Devlet Başkanı kararnamesi 16 Eylül 1992 yılında imzalanmıştır. Bunun dışında ülke içinde kitle iletişim ve basın sektörünün faaliyet alanları kolaylaştırıldı.

Eğitim alanında rüşvetin egemen olduğu üniversite giriş sisteminin değiştirilmesi söz konusu oldu. Örneğin ilk defa olarak Türkiye'ye gönderilen 1125 öğrencinin seçimi yeni sistem ile yapıldı ve ardından Azerbaycan'daki yerli üniversitelere de test sınavı ile giriş için hazırlıklar yapıldı. İlkokul öğrencilerine Latin Alfabesi öğretilmeye başlanarak öğrencilerin yararlanması için ücretsiz ders kitaplarını basacak basımevi hizmete açıldı.²¹ Elçibey bir yandan ülke içindeki reformlarını gerçekleştirirken bir yandan da Ermeni saldırılarına karşı mücadele veriyor halkın milliyetçilik duygusu en üst noktaya taşımak için mücadele veriyordu.

b) Karabağ Sorunu ve Milliyetçilik

20. yüzyılın sonlarına doğru SSCB'nin dağılması, dünya sisteminin değişmesi ve Doğu Bloku'nun yıkılması ile tüm dünya üzerinde etnik temelli savaşlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Güney Kafkasya bölgesi de etnik çatışmaların yaşandığı ve sıcak savaşa dönüştüğü önemli bölgelerden birisidir. Bölgedeki etnik gruplar arasındaki çatışmaların temelinde bir tarafın bağımsızlık mücadelesi yataırken diğer tarafın toprak bütünlüğünü sağlama mücadelesi yatmaktadır. Örnek olarak Gürcistan, kendi toprakları içerisinde Abhazlar ve Osetler şeklinde iki etnik grupla savaşırken, Azeriler ve Ermeniler ise Karabağ konusunda

¹⁸ Şule Yonar, "Azerbaycan'da Ebulfez Elçibey Döneminde Türk Kimlik Oluşumu", (der)Bekir Günay, Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk bölgeleri, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 621.

¹⁹Nazim Cafersoy, Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası(Haziran 1992 – Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü, Ankara, ASAM, 2001, s. 59.

²⁰ Fazil Gazanferoğlu, Ebulfez Elçibey Tarihten Geleceğe, Ankara, Prestij Matbaacılık, 1995, s. 192.

²¹ Tahirzade, Elçi Bey, s. 108.

çatışmaktadır. Elçibey'in iktidarı sırasında karşılaştığı en önemli sorun ülkenin toprak bütünlüğünü korumak ve bu doğrultuda Karabağ sorununa bir son vermektir. Nitekim Elçibey, Karabağ sorununun çözümünü iktisadi gelişmenin ve siyasi bağımsızlığın sağlanmasında olmazsa olmaz bir koşul olarak görüyordu.²² Azerbaycan ve Ermenistan arasında oldukça uzun ve tarihi bir geçmişe dayanan Karabağ sorunu halen daha çözüme kavuşturulmayı beklenen bir problemdir. Bu sorun SSCB'nin dağılma sürecine girdiği 1980'lerin ikinci yarısında, Ermenistan'ın Rusya'dan aldığı destekle Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve bölgede yaşayan Ermenilerin gösterileriyle başlamıştır.

Dağlık Karabağ 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından yeni bir boyut kazanmış ve bölgede görevli Rusların da içerisinde yer aldığı ve Ermenilere açıktan destek verdiği sıcak bir çatışmaya dönüşmüştür. Bugüne kadar çözülemeyen bu problemde, Ermeniler, kendilerinin Dağlık Karabağ'da çoğunluk teşkil ettiği, bu nedenle kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu savına dayanmaktadır. Azerbaycan tarafı ise, Dağlık Karabağ bölgesinin hem hukuki hem de tarihî olarak kendisine ait olduğunu savunmakta, bölgedeki etnografik yapının Rus ve Sovyet politikalarıyla suni olarak değiştirildiğini, bu nedenle Ermenilerin toprak talebine temel teşkil edemeyeceğini iddia etmektedir.²³ Lakin Azerbaycan, Rus birliklerinin doğrudan katılarak genişlettikleri bu işgallere engel olamıyordu.²⁴ Örneği Elçibey'in iktidarından önce yaşanan ve gerçek bir savaş niteliği kazanan Karabağ sorunundaki en önemli yenilgilerden biri de Hocalı katliamıdır. 25-26 Şubat 1992 de Ermeni güçlerinin ve 366. Rus alayının Karabağ'da aslında Azerbaycan yerleşim yeri olan Hocalı da yaptıkları katliamda 600 den fazla sivil öldürülmüş, birçok Azeri yaralanmış ve Ermenilerce rehin alınmışlardı.²⁵

Elçibey yönetimi böyle konularda uluslararası arenadan destek almakta hiçbir sorun görmüyordu, nitekim Elçibey iktidara gelir gelmez Karabağ sorununu AGİK'in gündemine taşımıştır. Roma da yapılan toplantıda bu sorunun çözümü için iki temel madde üzerinde durulmuştur.

1) Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tartışılmazlığı,

²² Azatlıq, 3 Haziran 1992.

²³ Reha Yılmaz, a.g.m. s. 71.

²⁴ Gasimov, Musa, Uluslararası İlişkiler Sisteminde Azerbaycan (1991-1995), Bakı, Gençlik Yayınevi, 1996, s. 102.

²⁵ Arif Yunusov, "Karabağ Savaşı", yazı dizisi I, Azerbaycan, 23 Ocak 1993.

2) Azerbaycan'ın diğ er etnik gruplara oldu ğ u gibi Ermenilere de kùltürel haklar tanıdı ğ ı ve ayrımcılık yapmadı ğ ı.

Yılmaz'a göre her iki madde de uluslararası alanda kabul edilen temel ilkelere uygun olduğ undan AGİK üyesi ÷lkeler arasında olumlu karşılanmıştır. Nitekim yapılan mücadeleler sonucunda Azerbaycan'a karşı oluşan ılımlı yaklaşım kendisini Helsinki toplantısında göstermiş ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ilişkin karar önerisi Ermenistan'ın karşı çıkmasına rağmen üye ÷lkelerce kabul edilmiştir. Elçibey hükümetinin yoğun çalışmalarıyla uluslararası arenada elde edilen olumlu sonuçlara rağmen Karabağ Savaşı Azerbaycan için hiç de iyi gitmemiştir. Zira Ermeniler sağlanan ateşkesleri ihlal ederek her geçen gün Azerbaycan topraklarını işgal etmiş, savaş Karabağ'ın etrafındaki bölgelere de sıçramaya başlamıştır.²⁶ AGİK'in kararlarına rağmen Ermeniler Kelbecer bölgesini 2 Nisan itibariyle işgal etmiş bölgedeki Azeri nüfusu mülteci konumuna düşmüştür.²⁷ Uluslararası kamuoyu karşısında yalnız kalan ancak Karabağ ve etrafında yeni toprakları işgal eden Ermeniler yeni stratejiler geliştirmeye yönelmiştir. Mesela ayrılıkçı Ermeniler yeni bir devlet kurdukları iddiasıyla AGİK toplantılarına bu statüyle katılmak istediklerini bildirmiş ve nitekim Ermeniler bu isteklerinde başarıya ulaşmıştır. Ancak bu durum görüşmeleri tıkamış ve nihayetinde hem AGİK toplantılarının bir sonraki ayağı ertelenmiş hem de bu durum Elçibey hükümetinin uluslararası alanda da sıkıntıya düşmesine sebep olmuştur. İçerde reformist politikalar izleyen lakin savaşta toprak kaybını engelleyemeyen Elçibey hükümeti, uluslararası alanda da Ermenilerin uyguladığı siyaseti durdurmayı başaramamış, ÷lkenin toprak bütünlüğünü uluslararası hukuk çerçevesinde güvence altına almayı başaramamıştır.²⁸

Yaş an tüm bu gelişmeler Azerbaycan'da yaşanan milliyetçilik duygularını en üs noktaya çıkarmıştır. Bu dönemi kısaca özetlemekte fayda görmekteyim.

Mikhail Sergeyevich Gorbachev (Gorbaçov)'un 1984 yılında SSCB'de yönetime geçmesinin hemen ardından uygulamaya konulan yeniden yapılanma (Perestroyka) ve şeffaflık, açıklık (Glasnost) süreçleri kapsamında tüm Birlik üyesi diğ er cumhuriyetler de olduğ u gibi Azerbaycan'da da milliyetçi hareket baş göstermiştir. Bu talepler başlarda iktisadi reform, ulusal dil, eğitim ve kùltür alanlarında belirleme başlamış daha sonra giderek siyasal bağlamda

²⁶ Reha Yılmaz, Elnur İsmailov, Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu, Bilgesam, İstanbul, 2001, Rapor No: 37, s. 6.

²⁷ Aslanlı, Araz, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1, 2001, s. 57.

²⁸ Yılmaz ve İsmailov, a.g.e. s. 6.

özerkleşme, hatta ayrılıkçı söylemlere dönüşmüştür.²⁹ Bunun dışında, Azerbaycan'daki milliyetçi gelişmeleri diğer cumhuriyetlerden farklı kılan ve insanları ortak bir payda etrafında toplayan bir başka faktör daha vardı; o da Alstadt'ın vurguladığı yukarıda da detaylı şekilde bahsettiğim Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasıdır.³⁰

Bilhassa, etnik merkezli Dağlık Karabağ çatışması kapsamında yürütülen Ermeni ayrılıkçı uygulamalarına karşı Elçibey öncülüğündeki AHC içerisinde milliyetçi akımın güçlenerek ön plana çıkması önemli bir sürecin başlangıcına işaret ediyordu. Bu doğrultuda, Ermeni kimliğine karşı Azerbaycan tarafında da milliyetçi söylemin şekillenmesi bir anlamda zorunlu hale geliyordu. Nitekim Elçibey ve diğer milliyetçilerin Türkçü söylemleri bu açıdan önemli bir boşluğu dolduruyordu. Burada dikkat kesilmesi gereken bir konu daha vardır ki o da, milliyetçi söylemin ötekileştirme sürecinin bir ucunda Ermeni unsuru, diğer ucunda ise tarihsel açıdan ülke bağımsızlığının önünde bir engel ve Dağlık Karabağ çatışmasında Ermenistan'ı destekleyen taraf olarak görülen (Sovyet) Rusya'nın bulunmasıdır.

Bu arada Şerifov'a göre 26 Şubat 1992 de yapılan Hocalı Soykırımı Azerbaycan Milliyetçilerinin toplum içindeki konumunu iyice güçlendirmiştir.³¹ Nitekim 6 Mart 1992'de başlatılan muhalif eylemler 8 Mart 1992'de Mutallibov'un istifasıyla sonuçlanmıştır. Sönmez'in belirttiği gibi Mutallibov'un istifası kuşkusuz ki milliyetçi özgüven açısından önemli bir dönüm noktası idi.³²

Söz konusu süreçte milliyetçi kesimlerin güçlenmesine paralel olarak Azerbaycan kimliğinin üç temel sütunundan³³ olan Türkçülüğün, Sovyet döneminde çekilmiş olduğu kabuğundan çıkarak yeni içerikle toplumsal-siyasal yaşama girdiği, hatta bir anlamda kendi işlevsellik alanını genişleterek ve diğer sütunların (İslam ve modernleşme sentezi ve Azerbaycancılık) ötesine geçerek Azerbaycan kimliği adına temsiliyet görevini üstlendiği gözlemlenmiştir. Zaten

²⁹ Günay Göksu Özdoğan, "Sovyetler Birliği'nden Bağımsız Cumhuriyetlere: Uluslaşmanın Dinamikleri", Büşra Ersanlı (der.) Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Kültür Bakanlığı, HAGEM Yayınları, 1994, s.95-97.

³⁰ Audrey L. Alstadt, "Azerbaijan's Struggle toward Democracy", (der) Karen Dawisha ve Bruce Parrott Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus, Cambridge University Press, 1997, s.118-119;

³¹ Hocalı Soykırımı hakkında detaylı bilgi ve belge için bkz: Azad Şerifov (der.), Hocalı Soykırımı: Senedler, Faktlarda ve Harici Metbuatda, Ebilov, Zeynalov ve Oğulları Yayınları, 2006

³² Banu İşlet Sönmez, "Azerbaycan'da Yirminci Yüzyılın Başında ve 1990'lı Yıllarda Siyasi Gelişmeler, Azerbaycan Milli Hareketi ve Musavat Partisi", Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 6, (Ağustos-Ekim) 2000, s. 249-284.

³³ Azerbaycan kimliğinin üç temel sütunu vardır ve bunlar aynı zamanda Azerbaycan bayrağına da can vermiştir. Bayrağın üst katında Mavi vardır ve bu Türklüğü simgelemektedir. Orta katında kırmızı vardır bu Muassırlığı simgelemektedir. Bayrağın en alt kısmında ise yeşil renk vardır ve bu ise İslamcılığı simgelemektedir. Amaç dinini ve kimliğini korurken aynı zamanda muassırlaşmaktır.

Elçibey'in kendisi de Karabağ hadiselerinin ve Ermenilerin sergiledikleri düşmanlığın Türk kimliğinin yeniden yükselen bir değer olarak belirmesinde büyük bir etkisi olduğunu dile getirmiştir. Bu durum dolayısıyla Elçibey'in hayali olan bütöv (birleşik) Azerbaycan, milli müstakillik ve devlet fikirlerinin halk tarafından da benimsenmesine ve halkın dilde, fikirde ve işte birlik düsturu etrafında toplanmasına vesile olmuştur.³⁴

2) Dış Siyaset

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası bağımsızlık döneminde Azerbaycan dış politikası 1992 yılının Ocak ayında yapılan AHC Kurultayı'nda kabul edilen programa göre oluşturulmuştur. Alkan'a göre AHC bir şemsiye örgüt görünümündedir ve örgütün çimentosunu Ermenilerin ayrılık taleplerinin kesi şekilde reddedilmesi ve Azerbaycan'ın Rusya güdümlü olmayan tam bağımsız bir özerk statüye sahip olması yönündeki talepleri oluşturmaktadır.³⁵ Bunların yanı sıra liberal anlayışa ve serbest piyasa ekonomisine vurgu yapılan programda Azerbaycan'ın bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunlarını güç kullanmadan çözmesine değinilmiştir. İçişlerine hiçbir şekilde karışılmaması, çok yönlü işbirliği ve karşılıklı yardım esasına dayanarak kendi dış politikasını belirlemesi, diğer devletlerle doğrudan ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması gerektiği vurgulanmıştır. Elçibey iktidarı döneminde Azerbaycan'ın dört ülke ile ilişkileri çok önem arz etmiştir. Bunlar Rusya, Türkiye, ABD ve İran'dır.

a) Elçibey Döneminde Azerbaycan - Rusya İlişkileri

AHC Rusya'nın bölgede etkinliğini koruma çabalarını hızlandırdığı bir dönemde iktidara gelmiştir ve Rusya ile ilişkilerinde büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Cafersoy'a göre, AHC'nin liderliğini yaptığı halk hareketinin mücadelesi özü itibariyle Karabağ'ın bağımsızlığını sağlamak ve Rus imparatorluğundan kurtulma mücadelesi olmuştur.³⁶ Zira sürekli bir biçimde bağımsız devlet olma söylemini kullanan AHC, Azerbaycan'ın Rusya ile olan ilişkilerinin iki eşit ve egemen devlet arasındaki ilişkiler gibi olması temelini savunmuştur. Hatta Ebulfez Elçibey, AHC iktidarının dış politikaya ilişkin görüşlerini dile getirirken bunlar içerisinde amaç olarak, Rusya'nın askeri ve siyasi etkinlik alanından kurtulmayı

³⁴ Gülşen Seyhan ALIŞIK, "Bütöv Azerbaycan" Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme, (Ed) Okan Yeşilot, Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 181.

³⁵ Haluk Alkan, Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan'da Siyasal Sistem ve Dış Politika, Usak Yayınları, Ankara, 2010, s.53.

³⁶ Nazim Cafersoy, "Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)", Stratejik Analiz, ASAM Yayınları, Ankara 2000, s.11.

hedeflediklerini ifade etmiştir. Azerbaycan'ın tam serbest ve bağımsız bir politika izlemesi için öncelikle Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması gerekmektedir. Bunu Elçibey de defalarca dile getirmiştir. Nitekim 6 Ekim 1992'de Moskova'da Azerbaycan Devlet Sekreteri Huseynov ve Rusya güvenlik Bakanı Barannikov tarafından sınır güçlerinin Azerbaycan topraklarından 1 Haziran 1993 tarihine kadar çıkarılmasına ilişkin üç protokol imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde Rusya devamlı olarak Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik işgalci politikasını Azerbaycan'a bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. Nitekim Yunusov'a göre Rus Ordusu Kelbecer'in işgaline ve orada gerçekleşen katliama aktif olarak katılmıştır.³⁷

Elçibey yönetimde olduğu sürece Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) üyeliğine de karşı çıkmaktaydı. Örneğin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'le 12 Ekim 1992 tarihinde Moskova'da yapılan görüşme sırasında BDT konusuna değinen Elçibey, BDT'nin geleceğinden pek de umutlu olmadığını, bunun yerine Batı ve Doğu ülkeleri ile karşılıklı yarara ve güvene dayanan ilişki kurma düşüncesinde olduğunu ifade etmiştir. Lakin zaten çok zayıf bir konumda olan Azerbaycan'ın BDT ve Rusya'ya karşı uygulanan bu politikasının ülkeye pek fayda getirmediği sonraki dönemlerde iyice anlaşılmıştır.³⁸

Keza söz konusu politika Rusya'nın Ermenistan'la daha sıkı işbirliği içerisinde olmasına yol açmış ve Rusya-Azerbaycan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. AHC iktidarı için temel hedef Rusya'nın Azerbaycan'ı eşit haklara sahip ülke olarak görmesini sağlamak ve Rusya ile eşit düzeyli antlaşmalar imzalamak olmuştur. Rusya 19. yüzyılın başlarından beri kendi yönetimi altında bulundurduğu Azerbaycan'ı bağımsız ülke olarak görmekte mesafeli davranmış, diplomatik ilişkilerini Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettikten yaklaşık altı ay sonra 1992'nin Nisan ayında başlatmıştır. Bu durum Vefa Guluzade'nin, ki kendisi Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın dış politikadan sorumlu danışmanıydı, 1992'de yaptığı açıklamasında da şöyle yer bulmuştur: Rusya'ya defalarca devletlerarası işbirliği ve güvenlik antlaşması imzalama önerisinde bulunduk fakat Rusya'nın buna yanaşmamıştır şeklindedir.³⁹ Rusya Nisan 1992'de diplomatik ilişkileri kursa da Azerbaycan'la diğer eski SSCB ülkeleriyle imzaladığı gibi bir Güvenlik ve İşbirliği antlaşması imzalaması Ekim ayına kadar uzamıştır.

³⁷ Arif Yunusov, "Karabağ Savaşı", Azerbaycan, 14 Şubat 1993, s. 4

³⁸ "Azerbaycan – Rusya: Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır", Azerbaycan, 14 Ekim 1992.

³⁹ Azadlıq, 3 Mart 1993.

Ebulfez Elçibey'in 12 Ekim 1992'de Moskova'ya yapmış olduğu ziyaret Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin gelişiminde bir süreliğine etkili olmuştur. Zira Yeltsin ve Elçibey'in görüşmesinin ardından iki devlet arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁰ Antlaşmaya göre, hem Azerbaycan hem de Rusya birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstermeyi, sınırların değiştirilmezliği, içişlerine ve toprak bütünlüğüne karışmamayı, her hangi bir şekilde zor kullanma tehdidinde başvurmamayı, insan hakları ve temel özgürlükler konularında gerekli koşullara uyarak uluslararası normlar çerçevesinde ilişkilerini geliştireceklerini beyan etmişlerdir.⁴¹

Bu dönemde Rusya'nın bölgedeki siyasetini incelerken Ermenistan'ın yayılcılık çabalarını ve bu çerçevede Azerbaycan topraklarını işgal etme girişimlerini bu ülkeye karşı bir baskı aracı olarak kullandığını görmekteyiz. Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik olarak gerçekleştirdiği Nisan 1993'deki saldırılarda ve Kelbecer'in işgaline Rusya'nın Ermenistan'daki VII. Ordu birliklerinin aktif şekilde katılması bunun bir kanıtıdır. Rusya, 28 Mayıs 1993'de Azerbaycan'da bulunan askeri birliklerini tamamen ülkeden çıkardığını ilan etmiştir. Bu gelişmeyle birlikte 19. yüzyılın başından beri ilk kez Moskova'nın Azerbaycan'da askeri gücü bulunmamaktaydı.⁴² Fakat Rus ordusu Azerbaycan hükümetine bırakması gereken silah ve askeri malzemeleri Suret Huseynov'un liderliğindeki askeri milis birliklere bırakmıştır. Elçibey iktidarı döneminde merkezi yönetime bağlı güçlü bir askeri ordu oluşturulmamıştı. Yönetime tabi olmayan birçok gönüllü askeri birlikler Karabağ'da savaşıyordu. Güçlü bir merkezi yönetimin olmaması sonucu ve dış güçlerin de etkisiyle Azerbaycan iç savaşa sürüklendi. Suret Huseynov'un Gence'de başlattığı isyan AHC hükümetinin yenilgisine ve iktidarını kaybetmesine yol açmıştır. Elçibey sonradan Cumhurbaşkanı olan H. Aliyev'in Bakü'ye gelmesini sağladı. Ardından 15 Haziran 1993'de H. Aliyev Parlamento başkanı seçilmiştir. Elçibey'in başkent Bakü'yü terk ederek Nahçıvan bölgesine, doğduğu Keleki köyüne gitmesinin ardından, Parlamento 24 Haziran'da Elçibey'in bütün yetkilerini Haydar Aliyev'e devretmiştir.

Bu bölümü bitirmeden önce çok kısa bir şekilde Azerbaycan'ın Rusya için neden çok önemli olduğunu ifade etmekte fayda görüyorum. Yeşilot'a göre SSCB'den kalma radar üssü ve

⁴⁰ Azerbaycan, 14 Ekim 1992.

⁴¹ Halk, 14 Ekim 1992.

⁴² Ümit Özdağ, SSCB'den Rusya Federasyonu'na (1985-1993), Avrasya Dosyası, Kış 1993, Cilt 3, Sayı 4, s.174.

Azerbaycan'ın Hazar bölgesindeki jeopolitik önemi Rusya'nın bu bölgeyi etki altına almasında ve Batı'nın bölgedeki etkisini kırma konusunda önemli avantajlar sağlamaktadır. Azerbaycan'ın Rusya tarafından etki altında tutulması demek Rusya'nın kendi etkisini Ortadoğu ve Yakın Doğu'ya yayması olanağını vermektedir. Azerbaycan coğrafi olarak Türk dünyasının ortasında olduğu için Türk dünyasının işbirliğini önlemek için Azerbaycan etki altında tutulmalıdır. Ayrıca Rusya, Azerbaycan'ı o dönemde hala daha bir eyaleti olarak görmüş Karabağ sorunda Ermenistan'ı destekleyerek Azerbaycan'ı bir anlamda cezalandırmıştır.⁴³ Bunların dışında Cafersoy'a göre Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin doğal kaynaklar Rusya'yı uzak pazarlardan kaynak alma zorunluluğundan kurtarmaktadır.⁴⁴ Genel hatlarıyla Rusya, Azerbaycan'ın tekrar kendi sınırlarına dâhil olmasını eğer olmuyorsa kendi menfaatleri doğrultusunda yönetilmesini ve Azerbaycan petrollerini kontrol ederek petrolün pazarlanmasını ve de Rus askerlerinin tekrardan bu ülkede konuşlanması gibi istekleri yüzünden Azerbaycan Rusya için önemlidir.

b) Azerbaycan – Türkiye İlişkileri

Ebulfez Elçibey'in iktidara gelmesiyle beraber SSCB, ABD ve İran'ın aksine Türkiye çok özel bir konuma oturmuştur, çünkü Elçibey Atatürk hayranlığını ve Türk Milliyetçisi olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bu doğrultuda Tahizade'nin de belirttiği gibi Türkiye ile ekonomik, politik ve kültürel ilişkilere hız vermiştir. Türkiye'yi Azerbaycan'ın stratejik ortağı olarak görmüştür.⁴⁵ Sahip olduğu ideoloji nedeniyle Türkiye ile olan ilişkilere ise özel bir önem veren Elçibey ilk resmi ziyaretini de Türkiye'ye yaparak temellerini attığı ve Azerbaycan petrolünü Türkiye üzerinden taşıyacak olan Bakü-Ceyhan projesine tam destek vermiştir. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tofiq Gasımov 1992 de Ankara'ya yaptığı ziyarette dış politikada merkez olarak Ankara'yı görmek istediklerini belirtip uzman eğitimi ve mali problemlerin çözümünde Türkiye'den yardım istemiştir.⁴⁶ Türk Dışişleri Bakanı ile karşılıklı yapılan antlaşmalar doğrultusunda politik ve iktisadi konuların dışında eğitim alanında da alış verişi yaşanmış ve ilk defa olarak 19 Temmuz 1992 yılında Azerbaycan'da Türkiye'deki üniversitelere girmek için sınav yapılmış ve tam burslu birçok öğrenci hem üniversiteler hem de askeri okullar için Türkiye'ye gelmiştir.

⁴³ Okan Yeşilot, Azerbaycan'daki Çeçen Mülteciler ve Rusya ile İlişkilere Yansımaları, (İçinde) Okan Yeşilot, Değişen dünya Düzeninde Kafkasya, Kitabevi, İstanbul, 2005. S. 192.

⁴⁴ Nazim Cafersoy, Bağımsızlığın Onuncu yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri (1991 – 2001), Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, 2001, Cilt 7, Sayı 1, s. 288.

⁴⁵ Tahirzade, Elçi Bey, s. 67.

⁴⁶ “Azerbaycan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye İlk Ziyareti Sona Ermıştır”, Halk Gazeti, 15 Ağustos 1992.

Elçibey, 28 Ekim-5 Kasım 1992 tarihlerinde Türkiye 9 günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir ki bu ilişkilerin gelişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. 29 Ekim'deki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılan Elçibey, 31 Ekim 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen ilk Türk Devletleri Zirvesi'ne katılarak meydana getirilen ortak beyannameyi imzalamıştır. 2 Kasım 1992'de ise Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmış ve iki ülke arasında ticaret, ulaşım, suçluların iadesi gibi İşbirliği ve Dayanışma Antlaşmaları imzalanmıştır. İlgili antlaşma 10 yıllık süre için imzalanmış ve önceden bildirmek koşulu ile 5 yıl daha uzatılması öngörülmüştür. İmzalanan anlaşmalarla, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin ekonomik alanda geliştirilmesi amacıyla Türk işadamlarına yatırım ve vergi indirimleri gibi kolaylıklar sağlanmıştır.⁴⁷ Sarıbrahimoğlu'nun belirttiği gibi işadamlarına yönelik yatırımların dışında Azerbaycan Türkiye'nin Batılı şirketlerce imzalanacak olan petrol anlaşmasında bilhassa olmasını istemiş ve Bakü'den Ankara'ya petrol konusunda Elçibey'in sesine kulak vermesi mesajı verilmiştir.⁴⁸

Bu dönemde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri genel olarak olumlu gelişen bir seyir izlemekle birlikte, birçok sorun ve anlaşmazlıklar da meydana çıkmıştır. Özellikle Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin siyasi açıdan tam destek, askeri açıdan sınırlı bir vermesine rağmen, Ermenilere karşı kesin bir başarının sağlanamaması, ülke içinde infiale ve sıkıntıya sebebiyet vermiştir. Kelbecer kentindeki Ermeni saldırılarına karşı Türkiye'nin lojistik destek verebileceği halde bunu yapmamasından dolayı Elçibey, üzüntüsünü dile getirmiştir çünkü Elçibey yönetimi böyle bir ortamda Türkiye'nin hem askeri, hem de ekonomik yardımını beklemekteydi. Ama Türkiye, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sürecinde Rusya'nın Ermenistan'a gösterdiği yardımı dengelemek üzere Azerbaycan'a gerekli desteği gösterememiştir. Türk Hükümeti konuya ilişkin olarak 1992-1993 yıllarında devamlı, "Azerbaycan'da dünya ile hareket edeceğiz" ve yine "Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi söz konusu değildir" şeklinde beyanlarda bulunmuştur.⁴⁹

Örneğin dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, beş ülkeyi kapsayan Türk Cumhuriyetleri gezisine çıkmış ve Azerbaycan'ı ziyaretinde, Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında olduğunu ancak savaşı Azerbaycan'ın kendisinin kazanması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰ Öyle ki, Türkiye Azerbaycan'a karşı Elçibey iktidarının son dönemlerinde hareketsizlik için girmiş ve hatta

⁴⁷ Araz Aslanlı, Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Platin Yayınları, Ankara, 2005, ss. 42-143.

⁴⁸ Lale Sarıbrahimoğlu, Kurt Kapanında Kısır Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara, 1997. S. 24.

⁴⁹ Şükrü Elekdag, "Şaşkınlığın Daniskası", Milliyet, 27 Haziran 1993.

⁵⁰ Sami Kohen, "Özal'ın Gezisi Amacına Ulaştı", Milliyet, 17 Nisan 1993.

Elçibey'i iktidardan uzaklaştırmak için yapılan darbe teşebbüsünde Elçibey'e destek verme adına her hangi bir somut adım atmamıştır. Türkiye'nin takındığı bu tutum diplomatik bir açıklamadan öteye gitmemiştir.

c) Azerbaycan – ABD İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve ABD bu süreçten bir süper güç olarak çıkmıştır. Türkiye ve İran'dan farklı olarak ABD, SSCB'nin çökmesiyle Hazar havzasında bölgenin sahip olduğu çok büyük petrol potansiyeli nedeniyle süper güç olarak önem kazanmıştır. Zaten önceleri ABD bölge ile ilgili politika üretirken ihtiyatlı davranmıştır. Zira Cornell'e göre bunun iki nedeni vardır: ilk neden bölgenin Rusya'nın etki alanında olması ve Rusya'ya duyulan saygıdır, ikinci neden ise özellikle Hazar bölgesi ile ilgili detaylı bilgi sahibi olamaması ve dolayısıyla kendi çıkarlarını hangi doğrultuda gerçekleştireceğini kestirememesidir.⁵¹ Buna rağmen Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra ABD'nin bu bölgeye olan ilgisinde bir artış görülmüştür. Bu ilgi Azerbaycan yönetiminde de mevcuttu. Nitekim Elçibey iktidarında ABD ve Batı ile olan ilişkiler dış politikada öncelikli bir yere sahipti. Cafersoy'a göre bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Batı ve özellikle ABD'ye Azerbaycan Devleti'nin bağımsızlığının korunması konusunda Rusya'ya karşı denge oluşturması için ihtiyaç duyuyor olmasıdır. İkinci neden ise, Batı'nın muassırlık seviyesine ulaşabilmek adına özellikle demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine sahip bağımsız bir Azerbaycan için ABD ile politik ve iktisadi politikalar geliştirme gereksiniminin bulunmasıdır.⁵² Diğer bir ifade ile Azerbaycan, ABD'yi Rusya'ya karşı dengeleyici bir güç olarak görmektedir. Öyle ki Azerbaycan bu politikanın gerçekleşmesi için ABD'nin petrol şirketlerinin Azerbaycan'a yatırım yapması için çok çabalamıştır.

Azerbaycan zengin petrol kaynaklarına sahip olmasına rağmen bunu üretmek ve ithal etmek için gerekli mali güce ve teknolojik olanaklara sahip değildi. Bu zenginliğin Batılı ve ABD'li şirketlerce işlenmesi tercih nedeniydi. Bu doğrultuda hem ekonomik hem de politik nedenlerden ötürü birçok ABD şirketi ile (Amoco, Statoil, Penzoil) çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Hatta BP-Statoil ortaklığı Azerbaycan Devleti'ne 30 milyon dolar imza ikramiyesi ödeyerek Azerbaycan ekonomisine büyük katkıda bulunmuşlardır.⁵³ Azerbaycan ve

⁵¹ Svante E. Cornell, "The Unruly Caucasus", Current History, Vol. 96 No. 612, October 1997. s. 92

⁵² Cafersoy, 2001, s. 139.

⁵³ Sabit Bağirov, "Azerbaycan Oil: Glimpses of A Long History", Percetions, 1996, cilt 1, sayı 2. İnternet kaynağı için bakınız, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/1.-AZERBAIJANI-OIL-GLIMPSES-OF-A-LONG-HISTORY.pdf>, Erişim Tarihi, 12.04.2012.

ABD arasındaki ilişkilerde olayın bir de Karabağ boyutu vardır. Bu sorunun ilk defa Amerikan gündemine gelmesi 12 Aralık 1991 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Baker'ın bir söylemi sırasında olmuştur.

SSCB'nin Azerbaycan'dan ayrılırken bıraktığı silahların tehlike arz edebileceğini söyleyen Baker, Amerika'daki Ermeni lobisinin faaliyetleri nedeniyle Azerbaycan'dan Karabağ'daki etnik azınlıklar için sağlam garantiler istemiştir. Hocalı katliamından sonra ise her iki taraftan da ateşkes ilan etmelerini isteyerek sorunun çözümü için AGİK' adres göstermiştir.⁵⁴ Fakat Hocalı katliamının faillerine ilişkin her hangi bir ifade kullanmayarak Amerika'daki Ermeni lobisinin etkisi altında kaldığını açıkça belli etmiştir. BM'nin 1992 yılının Mart ayında Dağlık Karabağ'a yaptığı ziyaret sonrasında ABD sorunun çözümü için iki ülke yöneticilerin AGİK aracılığı ile görüşmesini istemiştir. 9 Mayıs 1992 yılında günümüzde hiçbir ülke tarafından tanınmayan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin yönetimi altında olan Azerbaycan'ın Şuşa ilinin işgal edilmesiyle birlikte ABD yönetimi bir açıklama yaparak ülkelerin statülerinin güç kullanarak değiştirilmesini kesinlikle kabul etmediğini beyan etmiştir.⁵⁵

Sorunun barış içinde çözümü için 1992'nin Temmuz ayında Minsk Grubu⁵⁶ ile Minsk' de Ermenistan ve Azerbaycan'ın yanısıra 11 ülkenin katılacağı uluslararası bir konferans yapılması kararlaştırılmıştır. Lakin ABD'nin takındığı bu çözüm odaklı tavır ABD yönetiminin yaklaşan Başkanlık seçimleri nedeniyle Amerika'daki Ermeni propagandasının da etkisiyle Ermenistan lehine olmaya başlamıştır. Hatta Amerikan Kongresi Azerbaycan hariç 11 eski SSCB üyesi ülkeye Özgürlüğü Destekleme Kanunu adı altında demokrasi ve serbest piyasaya geçmeleri için 460 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Nesirov'a göre bu durum garip karşılanmıştır çünkü ABD bu durumun sebebi olarak Azerbaycan'ın Karabağ'a uyguladığı ambargo ve güç kullanmadan ileri olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Hâlbuki ki Rusya'nın açık desteğini alan ve Azerbaycan şehirlerine baskın düzenleyen bizatihi Ermenistan'ın kendisiydi. Diğer yandan Kendi sınırlarındaki genel duruma göre hareket eden ABD' de Başkanlık seçimlerinin hemen ardından denge politikası tekrar hâkim olmaya başladı.

⁵⁴ Cafersoy, 2001, s. 142.

⁵⁵ Alik Rasizade, "ABD Politikasında Karabağ Sorunu", Azadlıq, 27 Kasım 1992.

⁵⁶ 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin Dağlık Karabağ sorunu için barışçıl bir çözüm bulmalarını teşvik etme amacıyla kurulmuştur. Faaliyetlerine hala daha devam etmekte olup işlevini yitirmiş bir gurup olarak görülmektedir.

⁵⁷ Elman Nesirov, Azerbaycan – ABD İlişkileri (1191 – 1997), Bakü, Kanun, 1998. S. 23.

Örneğin Ermenilerin 1993 yılında Kelbecer'e saldırmasından sonra ABD yönetimi bu durumu kınamış ve tüm Ermeni kuvvetlerinin bölgeden çekilmesini istemiştir. Nitekim bu saldırı üzerine 30 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi 822 sayılı kararını alıp Ermeni güçlerinin Kelbecer ve diğer işgal edilen yerlerden derhal geri çekilmesi için uyarıda bulunmuştur.⁵⁸ Görüldüğü gibi ABD, Karabağ sorununu çözebilmek için bir yandan Azerbaycan ve Ermenistan idarecilerine çözüm için çağrıda bulunurken diğer yandan kendisinin de temsil edildiği uluslararası kurumları devreye sokarak soruna küresel bir boyut kazandırmıştır. ABD tüm bunları yaparken bu sorunda saldırgan tarafın kim olduğunu belirtmek konusunda isteksiz davranmış ve Amerika'daki Ermeni lobisinin etkisiyle zaman zaman Ermenistan lehinde kararlar vermiştir.

d) Azerbaycan – İran İlişkileri

Elçibey yönetimi sırasında dış politikada en az Rusya kadar gerilimli bir diğer komşu ülke ise İran olmuştur. Nitekim İran-Azerbaycan ilişkileri Elçibey'in iktidara gelmesi ile gergin bir döneme girmiştir. Elçibey'in Türkçülüğü, Bütöv Azerbaycan (Birleşik Azerbaycan) anlayışı, dış politikada Türkiye'ye önem vermesi, ABD ve Batılı güçler ile iyi ilişkiler kurma çabaları İran'ı ciddi bir biçimde rahatsız etmiştir. İran'ın Kuzeyinde yaşayan yaklaşık 30 milyon Azerbaycan Türkü ve İran'ın bölgesel güç konumu, İran'la ilişkileri Azerbaycan dış politikasının temel konularından biri durumuna getirmiştir.⁵⁹ Zaten gerek AHC programını açıklarken gerekse Elçibey hedeflerinden bahsederken şu üç önemli amaçtan bahsediliyordu: Azerbaycan'ın tam bağımsızlığı, Karabağ'ın Ermenilerden temizlenmesi ve Güney Azerbaycan yani İran'daki 25 milyon Azeri'nin Azerbaycan'la birleşmesi. İki ülke ilişkilerinde Azerbaycan Türklerinin bölünmüşlüğü meselesi, bu dönemde esas konulardan biri olarak sürekli gündemde kalmıştır.

Bütöv Azerbaycan söylemi, özellikle Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey'in iktidara gelmesi ile resmi ideoloji haline gelmiştir. Hem bu konuya verdiği önemden dolayı, hem de Azerilerin bölünmüşlüğüne dayanamadığı için defalarca İran büyükelçisi tarafından davet edilmesine rağmen, iktidarda olduğu sürede İran'ı ziyaret etmemiştir. Bu dönemde, Elçibey'in İran Azerilerini kendi okullarını kurarak, sosyal ve kültürel haklarını korumak amacıyla muhtariyet için mücadele etmeye çağırması, İran yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı günden beri bu ihtimalden ürken İran,

⁵⁸ İnternet kaynağı için bakınız, <http://www.turkishny.com/other-news/4-other-news/84935-kelbecer-19-yildir-ermeni-iskali-altinda>, Erişim tarihi, 12.04.2012.

⁵⁹ Emre Bayır, Araz Aslanlı, "Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan Politikası", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 18, Ekim 2001, s. 50.

Elçibey'i Türkiye ve ABD desteği ile İran'ı bölmek istemekle suçlamıştır. Aynı dönemde İran, Elçibey'e karşı bir tedbir olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı H. Aliyev ilişkilerini daha fazla geliştirme yoluna gitmiştir.⁶⁰

Sonuç

Ebulfez Elçibey son nefesine kadar uğruna mücadele ettiği Türk milleti için çalışmış, Azerbaycan'da Rus emperyalizminin karşısına çıkan ve Azerbaycan bağımsızlığı için büyük savaş veren cesur ve bilge bir liderdi. Ülkesinde inmiş olan bayrağı kaldıran, Moskova'nın mankurtlaştırma⁶¹ politikasına karşı koyduğu için hapis yatan, Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) liderliğinden Cumhurbaşkanlığı'na yükselen ve bir kişinin dahi burnunun kanamasına sebebiyet vermeden Rus ordusunu Azerbaycan topraklarından çıkarmış vefalı bir önderdi. Ebulfez Elçibey küçük yaşlarda halkının içinde yaşadığı zor şartlara şahitlik etmiş, halkının köle vatanının ise sömürge olduğunu idrak edip halkının kölelikten kurtulması için çocuk denecek yaşta önemli bir karar vermişti: Azerbaycan bağımsız olmalıydı ve nitekim bu kararlılığını cesareti ile birleştirerek yıllar sonra bir hayali bağımsız Azerbaycan ülküsünü gerçekleştirmiştir. Hem fikirleri ve yaşantısıyla hem de ahlakıyla yalnızca Azerbaycan'lular için değil bütün Türk dünyası için örnek teşkil eden şahsiyettir. Kendisi inandıkları uğruna politika yapan bir devlet adamıydı.

İktidarı döneminde Türkiye ile ilişkilere özel önem vermiş ve Türkiye'nin Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin enerji kaynaklarından istifade etmesi için çaba göstermiştir. Zaten Elçibey kendini Atatürk hayranı olarak tanımlamakta ve Türk Dünyası'nın bir gün Türkiye'nin önderliğinde birleşeceğine inanmaktaydı. ABD ve AB ile yürütülen ilişkileri Rusya'yı dengeleyici unsur olarak görmüş, özellikle ABD'nin Azerbaycan içindeki varlığını isteyerek ABD şirketleri ile çeşitli enerji anlaşmaları yapmıştır. Karabağ sorununun çözümü için Amerika nezdinde BM'nin desteğini almak için gayret etmiş ve nitekim ABD, Elçibey'in girişimleri ile Karabağ sorununu çözebilmek için bir yandan Azerbaycan ve Ermenistan idarecilerine çözüm için çağrıda bulunurken diğer yandan kendisinin de temsil edildiği uluslararası kurumları devreye sokarak soruna küresel bir boyut kazandırmıştır. Elçibey'in en

⁶⁰ Ercan Durdular, "İran'ın Azerbaycan ve Ermenistan Politikası", **Avrasya Dosyası**, cilt 3, sayı 3, 1996, s.128.

⁶¹ Yavuz Bülent BAKİLER'in kendi kitabında belirttiği üzere Mankurt; dil, din, tarih şuuru ve vatan duygusundan koparılan insan demektir. Mankurtlaşan insanlar bağımsızlığın ve egemenliğin ne olduğunu bilmezler, vatan mankurtlaşan insanlar için sıradan bir toprak parçasıdır. Bunlar için sadece önemli olan anı yaşamak ve karınlarını doyurmaktır. Ayrıntılı bilgi için bakınız Yavuz Bülent BAKİLER, Elçibey; Azerbaycan'ın Unutulmaz Lideri, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2009.

önemli ideallerinden biri de Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmesiydi, bunun için İran'ın kuzeyinde yaşayan 25 milyon Azeri Türkün Azerbaycan'la birleşmesi ihtimali İran'ı her zaman ihtiyatlı davranmaya zorlamıştır. İran bu yüzden Rusya ile sürekli sıcak temas halinde olup Azerbaycan'ın bu politikasını dengelemek niyetindeydi.

Kaynakça

- Alışık, S. Gülşen, “Bütöv Azerbaycan” Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme, (Ed) Okan Yeşilot, Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Alkan, Haluk, Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan'da Siyasal Sistem ve Dış Politika, Usak Yayınları, Ankara, 2010.
- Alstadt, L. Audrey, “Azerbaijan's Struggle toward Democracy”, (der) Karen Dawisha ve Bruce Parrott Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus, Cambridge University Press, 1997.
- Aslanlı, Araz, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1, 2001.
- Aslanlı, Araz, Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- Azad Şerifov (der.), Hocalı Soykırımı: Senedler, Faktlarda ve Harici Metbuatda, Ebilov, Zeynalov ve Oğulları Yayınları, 2006.
- Bakiler, B. Yavuz, Elçibey; Azerbaycan'ın Unutulmaz Lideri, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2009.
- Bayır, Emre & Aslanlı, Araz, “Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan Politikası”, Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 18, Ekim 2001.
- Cafersoy, Nazim, Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası(Haziran 1992 – Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü, Ankara, ASAM, 2001.
- Cafersoy, Nazim, “Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)”, Stratejik Analiz, ASAM Yayınları, Ankara 2000.
- Cafersoy, Nazim, Bağımsızlığın Onuncu yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri (1991 – 2001), Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, 2001, Cilt 7, Sayı 1.
- Cafersoy, Nazim, “Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, Sayı 5, Eylül 2000.

- Cornell, E. Svante, “The Unruly Caucasus”, Current History, Vol. 96 No. 612, October 1997.
- Durdular, Ercan, “İran’ın Azerbaycan ve Ermenistan Politikası”, Avrasya Dosyası, cilt 3, sayı 3, 1996.
- Gazanferoğlu, Fazil, Ebulfez Elçibey Tarihten Geleceğe, Ankara, Prestij Matbacılık, 1995.
- Gasımov, Musa, Uluslararası -İlişkiler Sisteminde Azerbaycan (1991-1995), Bakı, Gençlik Yayınevi, 1996.
- Nesirov, Elman, Azerbaycan – ABD İlişkileri(1191 – 1997), Bakü, Kanun, 1998.
- Önal, F. Ömer Azerbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa ve İktidar, Journal of Qafqaz Üniversitesi, 2001.
- Özdağ, Ümit, SSCB’den Rusya Federasyonu’na (1985-1993), Avrasya Dosyası, Kış 1993, Cilt 3, Sayı 4.
- Özdoğan, G. Günay “Sovyetler Birliği’nden Bağımsız Cumhuriyetlere: Uluslaşmanın Dinamikleri”, Büşra Ersanlı (der.) Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Kültür Bakanlığı, HAGEM Yayınları, 1994.
- Sariibrahimoğlu, Lale, Kurt Kapanında Kısır Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.
- Sönmez, İ. Banu, “Azerbaycan’da Yirminci Yüzyılın Başında ve 1990’lı Yıllarda Siyasi Gelişmeler, Azerbaycan Milli Hareketi ve Musavat Partisi”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 6, (Ağustos-Ekim) 2000.
- Tahirzade, Adalet, Elçi Bey, Bakü, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1999.
- Tahirzade, Adalet, Elçibey’le 13 saat, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001.
- Yanar, Şule, “Azerbaycan’da Ebulfez Elçibey Döneminde Türk Kimlik Oluşumu”, (der)Bekir Günay, Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk bölgeleri, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Yeşilot, Okan, Azerbaycan’daki Çeçen Mülteciler ve Rusya ile İlişkilere Yansımaları, (İçinde) Okan Yeşilot, Değişen dünya Düzeninde Kafkasya, Kitabevi, İstanbul, 2005
- Yılmaz, Reha, Azerbaycan Dış siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2, 2010.
- Yılmaz, Reha & İsmailov, Elnur, Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu, Bilgesam, İstanbul, 2001, Rapor No: 37.

İnternet Kaynağı

- Bağirov, Sabit, “Azerbaycan Oil: Glimpses of A Long History”, Percetions, 1996, cilt 1, sayı 2. İnternet kaynağı için bakınız, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/1.-AZERBAIJANI-OIL-GLIMPSES-OF-A-LONG-HISTORY.pdf>, Erişim Tarihi, 12.04.2012.
- Emre, Akif, Elçibey'in ve Demirel'in dünyası, Yeni Şafak, 24 Ağustos 2000, İnternet kaynağı için bakınız, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2000/agustos/24/aemre.html>, Erişim Tarihi, 14.04.2012.
- Bülent Ecevit'in gözüyle ELÇİBEY <http://www.youtube.com/watch?v=HGGUxTaaBGU>. 26 Nisan 2010. Erişim Tarihi: 04/04/2012.
- Elçibey'in başkent temasları, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/1800.asp>, Erişim tarihi, 10.05.2012.
- <http://turktarih.net/tarih/170/ebulfez-elcibey>
- <http://www.turkishny.com/other-news/4-other-news/84935-kelbecer-19-yildir-ermeni-iskali-altinda>, Erişim tarihi, 12.04.2012.

Gazeteler

- Azadlıq, 3 Mart 1993.
- “Azerbaycan – Rusya: Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır”, Azerbaycan, 14 Ekim 1992.
- Azerbaycan, 14 Ekim 1992.
- “Azerbaycan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye İlk Ziyareti Sona Ermıştır”, Halk Gazeti, 15 Ağustos 1992.
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Adayı Elçibey'in Seçim Programı” II. İç Politika Bölümü, Azadlıq, Haz 1992. s. 5.
- Elçibey'in AHC II. Olağanüstü Kurultayındaki Konuşması, Azadlıq, 8 aralık 1992.
- Halk, 14 Ekim 1992.
- Elekdağ, Şükrü, “Şaşkınlığın Daniskası”, Milliyet, 27 Haziran 1993.
- Kohen, Sami, “Özal'ın Gezisi Amacına Ulaştı”, Milliyet, 17 Nisan 1993.
- Rasizade, Alik, “ABD Politikasında Karabağ Sorunu”, Azadlıq, 27 Kasım 1992.
- Yunusov, Arif, “Karabağ Savaşı”, yazı dizisi I, Azerbaycan, 23 Ocak 1993.
- Yunusov, Arif, “Karabağ Savaşı”, Azerbaycan, 14 Şubat 1993, s. 4